

Det kongelige Biblioteks, Rigsarkivets og Tøjhusmuseets Kulturbyudstilling åbnedes af kulturministeren 29. april 1996. Her bringes hovedredaktionens tale ved åbningen

København - porten til Europa

af arkivar, cand.mag. Margit Mogensen, Rigsarkivet

Kære gæster!

For godt hundrede år siden - i 1888 - var København vært for en stor nordisk, og i et vist omfang også europæisk udstilling. Industri, landbrug og kunst udstillede sammen. Stedet var Tivoli og Rådhuspladsen. Rådhuset lå der endnu ikke, men det var det senere rådhus' arkitekt Martin Nyrop, som stod for den prægtige og farvestrålende udstillingsbygning i træ. København sprang ud som kulturby! Eller den forsøgte på det. Det bedste, man kunne formå, blev udstillet. Offentligheden skulle se, at København kunne igen efter tabet af Sønderjylland i 1864, og det selv om industrien var beskeden efter udlandets forhold, og landbruget var ikke færdig med økonomisk krise og omlægning. Der kom over en million besøgende. Det var mange for et lille land, som først for nylig igen havde vendt ansigtet mod udlandet. Danmark var indenrigspolitisk spændt - vi er i provisorietiden med skarpe politiske fronter. Der var store sociale skel i byen, en strøm ind og ud, men også en stemning af gennembrud for meget nyt. Morgenluft for den, der havde næse. Et afsæt for organisering med inddragelse af udlandet var ved at tage form.

Danmark havde fået en forholdsvis fri forfatning med grundloven i 1849. Den bar præg af både Norden og Europa. De liberale ideer nåede landet i kølvandet på det politiske røre i Europa i 1830'erne og ikke mindst i året 1848. Det samme mønster gjorde sig gældende i slutningen af 1700-tallet. De tilforladelige elementer i den franske revolutions idegrundlag var Danmark hurtig til at tage til sig, omforme og udmønte i reformer både i byen og på landet. Det københavnske borgerskab løsnede båndene, ja selv kvinder gjorde det, fysisk som åndeligt.

Der kom landboreformer og andre reformer, men hurtigt også en reaktion. Det

En af Københavns mange porte: Portmuren og en åbenstående port til Tøjhushaven (nu Bibliotekshaven ved Det kongelige Bibliotek). Tegning af Chr. Hetsch 1869.

enevældige kongedømme, som var indført i 1660 - ligeledes efter fransk forbillede - strammede for en tid igen tøjlerne. Friheden viste sig farlig, set fra magtens tinde. Censuren blev derfor genindført i 1799. Fra bogtrykkerkunsten kom til landet fra Tyskland i slutningen af 1400-tallet har det trykte ord nemlig ikke været til at styre. Det var en medierevolution af format, der næppe siden er overgået. København har derefter fungeret som en velsmurt port for ny viden fra udlandet. Ganske vist er den ikke mere den eneste port.

København - porten til Europa kalder vi den udstilling, som Det kongelige Bibliotek, Rigsarkivet og Tøjhusmuseet i dag åbner her på Slotsholmen som bidrag til

Kulturbyåret. Udstillingskonceptet kom tidligt ind på de store områder *magt og viden*, som disse tre institutioner har særdeles mange originale kilder til. Bag os er stadig Frederik 3.s biblioteksbygning fra ca. 1670. Den oprindelige bogsal kunne måle sig med de bedste i Europa. I huset var kultur og magt ikke alene repræsenteret ved bøger og papirer, men også ved krudt og kunst - ganske vist på hver sin etage!

Dette med magt og viden gemte redaktionen i hukommelsen og klippede det gradvist sammen med de mange slags porte, vi efterhånden så foran os: De gamle byporte, men også de mere usynlige, de psykologiske og billedlige. Vi har prøvet at forfølge den eller de porte til byen. Hvornår var porten høj og bred, lille og smal, åben eller lukket? Og for hvad? Hvis man nu lå lidt på lur - bare 500 år - hvad ville man så få at se? Hvem og hvad kunne passere, og hvad betød det for by og mennesker, for tanken og kroppen - ja for magten og dens mange iklædninger?

Vi har kun siddet effektivt "på lur" i godt et år, og vi bilder os ikke ind at have fået det hele med. Men på forskellige livsområder har vi sat os for at kaste lys over magt og kultur og de vilkår, skiftende perioder har budt på. Vi har stået på hovedet i vore egne magasiner, fordi vi gerne vil vise nogle af de smukke, sjældne - eller ligefrem *skøre* ting, vi har om disse mangesidige begreber og emner. Vi er også gået i byen til institutioner og private, fordi vi mener, at arkivalier, bøger, fotografier, kort, tegninger og våben har godt af at møde fremmede maskiner, malerier og meget mere.

Og hvad byder vi så på? Udstillingen er både kronologisk og tematisk opdelt. Kultur og viden er navnlig i den ældste del smeltet godt sammen med magten. Det er to sider af samme sag. I Tøjhusmuseets store særudstillingsrum øverst oppe vises "Enevældens politiske kultur", som fik europæisk format under Christian 5. Da han kom på tronen i 1670, lå den hemmelige Kongelov fra faderen, Frederik 3., der allerede. Til daglig befinder den sig i Rigsarkivet, men nu kan den ses med den fine sølvkapsel ved udstillingens start. Og den kan ses sammen med Det kongelige Biblioteks eksemplar af den senere offentliggjorte version. Man kan studere, hvordan det enevældige arvekongedømme konsoliderede sig ved lov og orden, jagt, heste, fester, selviscenesættelse og fine ordener. Men også ved at skaffe moderne viden fra ekspeditioner mod nord og syd. Og ved at opdage og optegne Danmark efter de bedste principper i tiden. Og så faldt maskerne alligevel midt i enevældeepoken. Blodet flød trods den civiliserede overflade, endda førend i Frankrig. Den

I løbet af de første 25 år med adgang for piger til at tage studentereksamen var der i Danmark under 200 dimitterende piger. Helt frem til slutningen af 1880'erne var der under 10 kvindelige studenter om året, mens tallet for mænd lå på 3-400. Alligevel blev der festet ved jubilæet i 1902, og karikaturtegneren i *Blæksprutten* gjorde sig forudsigeligt lystig over de selvbevidste kvinder, der både drak og røg store cigarer!.

sindsyge Christian 7.s tyske livlæge Struensee gik for langt. Dommen faldt og sværdet ramte. Se både det og det bemalede adelsdiplom, der med den tilskrevne dødsdom blev gjort ikke-eksisterende. Eller se den pompøse indfødsret fra 1776, som skulle holde udlændinge borte fra embeder og magt.

I den gamle Galejsal under Det kongelige Bibliotek kan man se, at det var et umuligt projekt, det med den nationale selvtillid. Porten kunne ikke lukkes! Den nationale identitet blev ganske vist pudset op for en tid, men også *det* var en fælles europæisk manøvre. De meget nationale symboler viser sig ofte at være særdeles internationale. Det er tankevækkende, at den kendte allegori "Danmark" fra 1850 er malet af den polsk fødte, tysk skolede, men dansk gifte maler Elisabeth Jerichau Baumann. Maleriet kan beundres i Galejsalen og motivet desuden genfindes i forbindelse med reklame for godt dansk øl andetsteds på udstillingen.

Magten og kulturen blev udfordret op igennem 1800-tallet. Som i udlandet var satiren et våben mod de gamle systemer. Fra 1830'erne kan man følge, hvordan stadig nye grupper afprøver grænser. Pænt ligger junigrundloven 1849 og den

I 1930'erne var sporten for alvor blevet en folkelig bevægelse i by og på land. Det var derfor nærliggende at landets største parti brugte det populære fodboldspil i sin valgpropaganda: "Brug hovedet - stem socialdemokratisk".

Ludvig Holberg i Rom. Holberg fortæller i sit første Levnedsbrev, at han for at spare tid gerne havde skrivetøj stående foran ovnen: "I den ene hånd holdt jeg bogen, i den anden slev. Jeg erfarede dog undertiden til min egen skade, at det ikke er let på én og samme tid at lave mad og at filosofere". Tegning af Wilhelm Marstrand.

reviderede grundlov 1915, som også gav kvinder stemmeret. Men imellem er der kamp, smerte og nogle få sejre. Kvinderne gik i takketog til Amalienborg i 1915 - da det internationale samarbejde omsider fik det patriarkalske samfund til at smuldre. Snart blev andre midler taget i brug. Samfundskritikken, moderne protestbevægelser er blevet en ny europæisk port. Endda af en størrelse, der er uberegnelig. Der er glimt fra Christiania, der er børn og blomster, men også brosten og bål.

Udstillingens sidste tredjedel findes i Folketingets del af Provianthuset, tæt ved Rigsarkivet i samme hus. Her er hovedtemaet "Kulturkontakter - levende forbindelser", eller sagt lidt flottere: kunst, krop og kommunikation. De levende forbindelser er de utallige rejser efter viden, dannelse og eventyr, som mænd, og af og til kvinder, har foretaget siden renæssancen. Mød undervejs Holbergs harske meninger om naboerne og følg H.C. Andersen i Europa. Eller se breve og billeder m.v. fra dem, der er blevet tvunget til at rejse for altid fra det meget lille land, hvor magten ikke tålte udfordringer. Et kendt eksempel er forfatteren P.A. Heiberg, der blev landsforvist bl.a. for visen om de ordener, der blev hængt på idioter.

Glem heller ikke de allerældste bøger fra 1400-tallet, som Det kongelige Bibliotek har fremdraget, eller de skrifter, der i ord og billeder beretter om katastrofer og hvad der ellers fascinerede i 1700-tallets Europa. Se hvad der er kommet igennem porten af mode og sport, og hvad det har gjort ved husene, kroppen og byen. Fremskridtsideerne siden 1700-tallet får strejlys gennem skolelove og den rette kristendom til tiden. Senere blev uddannelsesinstitutionerne, nye virksomheder og industriudstillinger i København, London, Paris og Wien en åbning til nyt og nyttigt i udlandet. Der er vigtig know how, som militærfolk, ingeniører og almindelige håndværkssvende bragte ind og ud af landet. Der er stikord til og billeder af internationalt kendte opfindelser og udforskning fra Malling Hansens skrivekugle i 1870'erne til dansk klimaforskning i Grønland i 1990'erne - samt et helt aktuelt syn på København set med radar fra 12 kilometers højde. Vi har valgt at slutte på jorden med Paul Fischers maleri fra 1880'erne fra Østergade i København. En fremmed by, set med nutidens øjne, men allerede dengang en by indhentet af udviklingen på godt og ondt, en ny-industrialiseret by med specialisering, bevægelse og en evig kommen og gåen, om end pulsen dengang var en anden.

Blækspruttens tegnere og forfattere, 1915: De fre A'er og den første nye, faste medarbejder. Fra venstre mod højre ses Axel Henriques, Alfred Schmidt, Georg Kalkar, Axel Thiess og Anton Melbye. Kort- og Billedafdelingen.

Fra slutningen af 1920'erne. Siddende, fra venstre mod højre ses Alfred Schmidt, Axel Henriques, Georg Kalkar og stående til venstre Per Barfoed ("P. Sørensen-Fugholm") og til højre Herluf Jensenius, der blev knyttet til Blæksprutten i 1926. Kort- og Billedafdelingen.